

MELİKŞAH İLE HASAN SABBAAH'IN MEKTUPLAŞMASI MESELESİ**THE ISSUE OF CORRESPONDENCE BETWEEN MALEKSHAH AND HASAN SABBAAH****Mehmet ÇALIŞKAN*****ÖZET**

Tarihte birincil kaynaklar olması bakımından mektupların önemi büyüktür. Bununla beraber kıymetli bilgiler içeren bu kaynaklar sıkı bir tenkide tâbi tutulmalıdır. Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın da Hasan Sabbah ile doğruluğu şüpheli yazışmaları vardır. Bu makalede çeşitli araştırmacılarca doğru kabul edilen bu mektuplar Türkçeye tercüme edilerek yanlışlıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Melikşah, Hasan Sabbah, Haşîşiler, Batiniler, Selçuklular

ABSTRACT

The importance of letters is great because it is a primary source of history. However, these resources, which contain valuable information, must be strictly criticized. Sultan Malekshah of Great Seljuks has suspicious correspondence with Hasan Sabbah. In this article, these letters, which were accepted as correct by various researchers, were translated into Turkish and tried to show their faults.

Keywords: Malekshah, Hasan Sabbah, Hashishis, Batinis, Seljuks

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi, mehmetcaliskan@marun.edu.tr

Literatürde “Haşîşîler”¹ diye maruf grup, Hasan Sabbah önderliğinde önce Rey’de faaliyet göstermiş, buradaki başarısızlığın ardından 1090 yılında Alamut’u ele geçirmiş ve üsleri yapmıştı. Hasan buradan “davet”e başlamış, etrafa “dâî” ve “fedâî”lerini göndermiş, Haşîşîler tarihteki meşhur suikastlerine başlamışlardı². Bu olaylar üzerine Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın Hasan Sabbah’a elçi ile mektup gönderdiği ve Hasan’ın da Melikşah’a cevabî bir mektup yolladığı rivayet edilmiştir.

Melikşah ile Hasan Sabbah’a ait olduğu iddia edilen bu yazışmalar yayımlanmıştır³. Söz konusu mektuplar nâşirlerinin yanı sıra Osman Turan gibi âlimlerce sahih kabul edilmiş, hatta Osman Turan tarafından uydurma olduğu iddiasının ciddi bir tenkide dayanmadığını söylenmiştir⁴. Bu mektupların yeni tetkiklerde dahi şüpheyle de olsa sahih kabul edildiği ve kullanıldığı görülmektedir⁵. Mektupların Türkçesi şöyledir:

Melikşah'ın Mektubu⁶:

Bismillahirrahmanirrahim

Sultan Melikşah’ın Hasan Sabbah’a Yazdığı Hükmün Sureti

Hasan Sabbah bilsin ki bizim yüce kulağımıza böyle ulaşmıştır: Sen yeni bir din ve millet peyda etmişsin. Bazı cahil dağlı halkı başına toplamışsın. Onların tabiatına uygun sözler söyleyerek benim adamımı bıçaklamaya gönderiyorsun⁷. Mülk ve millet kuvveti, din ve

¹ Bu kelime ilk defa bir Sünnî müellif tarafından değil, Nizarilere karşı mücadele eden ve daha sonra Nizarilerce öldürülecek olan Fatîmî halifesi Âmir tarafından Suriye Nizarileri için kullanılmıştır. bkz. *Mecmûatü'l-Vesâiki'l-Fâtîmiyye*, haz. Cemâleddin eş-Şeyyâl, Mektebetü's-Sakâfetu'd-Dîniyye, Kahire 1422/2002, s. 231, 236.

² Hasan Sabbah ve Alamut hakkında epey çalışma vardır. Özet mahiyetinde şunlara bakılabilir: Farhad Daftary, “Hasan Sabbah”, *Encyclopaedia Iranica*, C. XII, Fasikül 1, s. 34-37; M. G. S. Hodgson, “Hasan-i Sabbah”, *EF*, C. III, s. 253-254; B. Hourcade, “Alamut”, *Encyclopaedia Iranica*, C. I, Fasikül 8, s. 797-801; Abdülkerim Özeydî, “Hasan Sabbah”, *DİA*, C. 16, s. 347-350; a.m., “Alamut”, *DİA*, C. 2, s. 336-337.

³ Mehmed Şerefeddin [Yaltkaya], “Fatîmîler ve Hasan Sabbah”, *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Teşrinisani 1926, S. 4, s. 38-44. Mehmed Şerefeddin aynı makalede mektupları Türkçeye tercüme de etmiştir, biz kendi tercümümüzde bundan da faydalandık krş. a.e., s. 23-31. Mektupların bazı farklılıklarla tenkitli neşri için bkz. Nasrullah Felsefî, *Çend Maqâle-i Târihi ve Edebî*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tehran, Tahran 1342, s. 415-425. Ayrıca bkz. Seyyid Ali Müeyyid Sâbitî, *Esnâd ve Nâme-hâ-yi Târihi*, Kitâbhâne-yi Zuhûrî, Tahran 1344, s. 30-38; Abdurrahman Seyf Âzâd, *Târih-i Hulefâ-yi Fâtîmiyye*, Neşriyât-i İdâre-i Mecelle-i İrân-i Bâstân, Tahran 1382/1962, s. 178-184. Mektupların geçtiği kaynaklardan biri de yayımlanmıştır: Seyyid Nûrullah Şûsterî, *Mecâlisü'l-Müminîn*, haz. Seyyid Ahmed Abdumenâfi, Kitâbfurûşî-i İslâmiyye, Tahran 1377, C. 2, s. 310-316. Mektupların İngilizce tercümesi için bkz. Ali Mohammad Rajput, *Hasan-i Sabbah His Life and Thought*, Xlibris Publishing, 2013, s. 207-218. Beni İngilizce tercümeden haberdar eden Levent Gündüz’e teşekkür ederim.

⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013, s. 316, 319.

⁵ Ayşe Atıcı, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Batîni Hareketi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. XXIII; Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbâh ve Alamût*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012, s. 49-50. Arayancan, mektupları Kafesoğlu’nun uydurma kabul ettiği şerhini düşse de, kendi kanaatini belirtmemiş ve kaynak olarak kullanmıştır.

⁶ Mehmed Şerefeddin, s. 38.

⁷ Haşîşîler ilk olarak Sâve’de Batînilîği reddeden bir müezzini öldürmüşlerdir, buna atıf olabilir. bkz. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, Türkçe trc. Abdülkadir Özeydî, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, C. 10, s. 258.

devlet nizamı onlarla muhkem olan İslam halifelerine sövüyorsun. Bu dalaletten vazgeçip Müslüman olmalısın! Yoksa senin üzerine gelmeyi bekleyen çokça asker tayin buyurduk. Karşılık vererek zinhar, zinhar, zinhar kendini bu bela kuyusuna atmayasın! Kendinin ve tâbilerinin canını kendin bağışlarsın. Kalenin muhkemliğiyle mağrur olmayasın! Hakikati bilesin ki senin kalen Alamut'un burcu göğün burçlarından olsa Ulu Tanrı'nın inayetiyle kara toprakla yeksan ederim! Vallahu a'lemu bi's-sevâb.

Hasan Sabbah'ın Cevabı⁸:

Cihangir Sultan'ın hayatı adalet bolluğunda ve raiyyetperverlikte uzun ola! Bundan sonra: Sultan'ın dergâhından Alamut kalesinde sakin olan ben kuluna hitap buyurmuşlardır ki “Bizim yüce kulağımıza böyle ulaşmıştır: Sen yeni bir din ve millet peyda etmişsin. Bazı cahil dağlı halkı başına toplamışsın. Onların tabiatına uygun sözler söyleyerek benim adamımı bıçaklamaya gönderiyorsun. Mülk ve millet kuvveti, din ve devlet nizamı onlarla sağlam olan İslam halifelerine sövüyorsun. Bu dalaletten vazgeçip Müslüman olmalısın! Yoksa senin üzerine gelmeyi bekleyen çokça asker tayin buyurduk. Karşılık vererek zinhar, zinhar, zinhar kendini bu belaya kuyusuna atmayasın! Kendinin ve tâbilerinin canını kendin bağışlarsın. Kalenin muhkemliğiyle mağrur olmayasın! Hakikati bilirsin ki senin kalen Alamut'un burcu göğün burçlarından olsa, Ulu Tanrı'nın inayetiyle kara toprakla yeksan ederim!”

Sadr-ı kebir⁹ Ziyaeddin Hakan buraya gelip sultanın hükmünü getirince onu ululayarak sultanın hükmünü gözüme koydum. Sultanın bu âciz kulunu yad buyurmasından başım göğe erdi. Şimdi biraz itikadım ve ahvalimden söz edeyim. Sultan'ın dergâhının kullarının ahvalimi işitip o hususta düşünmesini umuyorum. Benimle düşmanlığı Sultan'ın malumu olan devlet erkânıyla ve özellikle Nizamülmülk'le meşveret buyurmasınlar.

Ben ki Hasan'ım; öyle yaptım, Müslümanlık dininden çıkayım, Ulu Tanrı ve Hak Peygamber'e asi olayım. Ama Sultan, benimle ilgili hasımların sözüne inayet ederse, benim de kendim için endişelenmem gerekir. Zira kuvvetli düşman hakkı batıl, batılı hak gösterebilir. Bu hal bu kul hakkında vâki olmuştur. Bu hal belki Sultan'ın reyine saklı kalmamıştır. Bu kulun hali şöyledir: Babam, İmam Şafi mezhebinde bir Müslüman idi. Bu kul 4 yaşına varınca mektebe gönderildim. İlim tahsiliyle meşgul oldum. 4 yaşından 14 yaşına kadar türlü ilimlerde, özellikle Kur'an ve hadis ilminde, mahir oldum. Din derdi peyda oldu. İmam Şafi'nin kitaplarında Peygamber evladının -salavatallahu aleyhi ve aleyhim- yüceliği ve imametini hakkında çokça rivayet buldum. Aklım o tarafa meylettirdi. Daima devrin imamını araştırmakta idim. Feleğin hükmüyle insanların önemli saydığı dünyevi işlere daldım ve dini maksatlarımı unuttum. Gönlümü tamamıyla dünya işlerine ve mahluka hizmete verdim, Hâlik'e sırt çevirdim. Hak Teala bundan memnun olmayarak bana düşmanlar musallat etti ve beni bu işlerden vazgeçirdi. Kaçarak şehirlerde ve kırlarda dolaştım. Her türlü muhalefet ve

⁸ Mehmed Şerefeddin, s. 38-44.

⁹ Bu unvanın inşâ makamıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. bkz. Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 26. Sadr-ı muazzam: s. ۳۷, ۳۸. Ayrıca bkz. Willem Floor, “Sadr”, *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/sadr>

zahmetle uğraştım. Benimle Nizamülmülk'ün ahvali Sultan'dan gizli değildir. Hak Teala beni bu vartadan kurtardı. Anladım ki gönlümü mahlukun işlerine verip Hâlik'e sırt çevirmenin bundan başka neticesi olmaz. Mertçesine din talebi ve ahiret işlerine kalkıştım¹⁰. Rey'den Bağdad'a gittim. Bir müddet orada kaldım. Oranın ahval ve vaziyetlerini öğrendim. Halifelerin ve Müslüman din ulularının halini araştırdım. Abbasi halifelerini mürüvvet, fütüvvet ve Müslümanlıktan çıkmış buldum. Böylece anladım ki onların hilafet ve imametindeki Müslümanlık ve dindarlıktan küfür ve zındıklık yeğdir. Bağdad'dan Mısır'a gittim. Hak Halife ve müstakır¹¹ İmam'ı orada buldum. Ahvali araştırdım. Onun hilafetinin Abbasilerin hilafetinden ve onun imametinin onların imametinden daha hak ve daha doğru olduğunu anladım. Ona ikrar ederek Abbasilerin hilafetinden tamamen yüz çevirdim. Bunun ardından Abbasi halifeleri [benim ahvalime vâkıf olarak yolda beni yakalaması için birini yolladılar. Hak Teala beni o vartadan kurtardı, selâmetle Mısır'a vardım. Ondan sonra Abbasi halifeleri]¹² Mısır askerlerinin emiri olan Emirü'l-Cüyüş'a Hasan Sabbah'ı yahut kellesini göndermesi için üç katır altın ve başka şeyler gönderdiler. Hak Halife ve müstakır İmam Müstansır billah'ın inayetiyle o vartadan kurtuldum. Abbasi halifeleri Emirü'l-Cüyüş'u bana karşı tahrik etti. Beni Frenk kâfirlerini [Haçlıları] davet etmekle itham etti. Bu durum İmam'ın mübarek kulağına gitti. Beni kendi himayesine aldı. Bana menşur vererek bildiğim ve yapabildiğim şekilde Müslümanları doğru yola getirmeyi ve Mısır halifelerinin imameti ve hakikatinden agâh etmeyi buyurdu. Sultan'ın [Melikşah'ın] «Ey müminler! Allah'a, Resul'e ve ulu'l-emre itaat edin.»¹³ ayetinin saadetinden nasibi varsa benim sözümünden çıkmaz. Sultan Mahmud Sebüktegin gibi onları def etmeye ve ezmeye kalkışırsa Müslümanların arasından onların şerlerini kaldırır¹⁴. Yoksa bir zaman gelecek ki biri bu işi yapacak ve bu sevaba nail olacak. Benim yeni bir din ve millet peyda ettiğimi buyurmuşsunuz. Neuzübillah! Ben Hasan yeni bir din ve millet peyda etmişim. Benim dinim Hz. Resul (s.a.v.) zamanında sahabeninkiyle aynı dindir. Kıyamete kadar doğru din ve mezhep budur ve bu olacaktır. Şimdi benim dinim Müslümanlık dinidir:

Eşhedü enlâ ilahe illâllah ve eşhedü enne Muhammeden Resulallah

Benim dünyaya ve dünya işlerine iltifatım yoktur. Yaptığım işler ve söylediğim sözler halis muhlis hak din uğrunda. Benim itikadım odur ki Hz. Peygamber evladı -sallallahu aleyhi ve âlihi sellem- kendi pederlerinin [Peygamber'in] hilafetine Abbasoğullarından daha müstahaktırlar. Abbasoğulları iyi kimseler olsa bile daha lâyıktırlar. Sen Sultan Melikşah, bunca zahmet ve meşakkatle üç kere Doğu'ya, Batı'ya, Kuzey'e, Güney'e asker sevk ettikten

¹⁰ Mehmed Şerefeddin schven “بر خواستم” (istedim) yazmıştır bkz. s. 40. Fakat Türkçesinde “kıyam ettim” diye çevirmiştir bkz. s. 25. Nasrullah Felsefi ise “بر خاستم” (kalkıştım) şeklinde gösterir bkz. s. 417. Doğrusu da bu olmalıdır.

¹¹ Mehmed Şerefeddin “مستقر”(müstakır: istikrar bulmuş) yazarken, Felsefi ve Seyyid Ali Müeyyid Sâbiti ise “مستنصر” (müstansır: yardım dileyen. Fatımi halifesinin adı) şeklinde yazmıştır.

¹² Bu kısım İvoğlu varyantında yoktur. bkz. Felsefi, s. 418, d.n. 1.

¹³ Nisa Suresi, 59.

¹⁴ Tarihlerde böyle bir şey vâki değildir. Mahmud, Abbasi Hilâfeti'ni tanıyor ve Batınilerle mücadele ediyordu.

ve memleketi ele geçirdikten sonra bugün bu memleket Melik Kavurt oğullarının eline geçse ve senin oğulların her nerede yakalanırsa katledilse reva olursa, onların hilâfeti de reva olsun. Halbuki Abbasoğulları öyle adamlar ki onların fesatlarından müşahede ettiklerimi söylemekle bitmez. Hiçbir din ve milletten hiç kimse buna reva olmaz, olamaz. Onların ahvaline vâkıf olmayanlar onlara itikat ederler ve hilâfetlerini hak bilirler. Ben onların işlerine ve ahvaline vakıfken nasıl reva olayım ve onları hak bileyim? Eğer Hazret-i Sultan onların bu haline vâkıf olduktan sonra onları def etmez ve onların şerrini Müslümanlar arasından kaldırmazsa bilmem kıyamette sorulduğu vakit nasıl cevap verir ve nasıl kurtulur?! Şimdiye kadar olduğu gibi benim dinim bu olacaktır. İnkâr etmedim ve etmem. Kalbimde Dört Halife ve Aşere-i Mübeşşire'ye muhabbet vardır ve olacaktır. Hiçbir din peyda etmedim. Benden önce var olmayan bir mezhep ortaya koymadım. Benim mezhebim Hz. Resul Aleyhisselam zamanının mezhebidir. Kıyamete kadar doğru mezhep bu olacaktır. Benim ve tâbilerimin Abbasoğullarına ta'n ettiği sözüne gelelim: Müslüman olan, din ve diyanetten haberi olan kimse ona nasıl ta'n ve teşni etmez? Onlar öyle bir kavim ki bidayetleri ve nihayetleri yalan, hile, fiske ve fücur ve fesattır ve öyle olacaktır. Her ne kadar onların ahvali ve işleri bütün cihanca malumsa da, Hazret-i Sultan'a hüccet olması için kısaca söyleyeceğim: Ebu Müslim gibi birçok gayret göstererek ve zahmet çekerek Mervanoğullarının zulmünden Müslümanların mallarını kurtaran, Peygamber'in temiz hanedanına ettikleri lâneti –ki kendileri lâyıktır- ve zulmü cihandan kaldıran, adalet ve insaf getiren bir adamı nasıl gadre uğrattılar ve kanını akıttılar. Peygamber Aleyhisselam'ın dört bir yandaki binlerce temiz evlâdını şehit ettiler. Köşeler ve viranelerde kalan münzeviler seyitlik libasını çıkararak canlarını kurtardılar. Bunlar şarapla, zinayla, gulamperestlikle meşgul değildi. Bu fesat zamanında onların en âlim ve en fazılı Harun'un iki kız kardeşi vardı. Onlardan Abbase'yi şarap meclisinde kendisiyle bulunduruyordu ve nedimlerini o meclisten men etmiyordu. O meclistekilerden Cafer Bermekî onun kız kardeşiyle fesat işledi ve ondan bir oğlu oldu. Oğlanı Harun'un hacca gittiği yıla kadar gizlediler. Harun oğlanı orada görerek Cafer'i öldürdü¹⁵. Diğer kız kardeşi [Muhsine] daha küçüktü ve hüsn ü cemal sahibiydi. Harun onu kendine yakınlaştırdı ve aralarında fesat vâki oldu. Meşhur latifedir ki Harun'un vefatından sonra oğlu Emin, halası Muhsine ile fesat işledi. Emin, Muhsine'nin bakire olduğunu sanıyordu, fakat değildi. Emin sordu, hala bakire değilsin, ne hâldir? Muhsine, Emin'e cevapla, baban Bağdad'da bozdu, dedi¹⁶. Müslümanlığın direklerinden Kufeli Ebu Hanife'ye yüz kırbaç vurdurdular. Mansur Hallac gibi bir rehberi idam ettiler. İşte Hülefa-yı Raşidin, işte mülk ve milletin dayanağı, din ve devletin nizamı onlarla muhkem olan Müslümanlık erkânı. Onlara ta'n edersem veya asi olursam, insaf et, haklı mıyım, haksız mıyım?

¹⁵ Cafer – Abbase ilişkisi ve Cafer'in bu yüzden katledildiği meselesi tartışmalıdır. Bu konuda bkz. J. Horovitz, "Abbase", *İA*, I, s. 17.

¹⁶ Muhsine ile ilgili kısım Mehmed Şerefeddin neşrinde yoktur. "Burada bir cümle okunamamıştır" denmiştir bkz. s. 42.

Cahilleri suikast için kandırdığıma gelince: Candan şerefli şey olmadığı ve hiç kimsenin canına kıyamayacağı basiret sahiplerince aşikârdır. Benim gibi malı mülkü az biri nasıl bu işe kalkışabilir? Fakat benim de Horasan hududundan işittiğime göre Sultan'ın gulamları, Nizamülmülk'ün memurları ve muamelat erbabı bazı Müslümanların hanımlarına, zahitlerin ve ibadın haremine el uzatıyorlarmış. [Çekingen olmayan kadınları kocalarının huzurunda çekiyorlarmış. Bazı divan işlerinde insafsızlık ediyorlarmış.]¹⁷ Her ne kadar insanlar devlet erkânından yardım istese de hiç kimse soruşturmuş. Belki belâya uğruyorlarmış. Mülkün kethüdası (efendisi) olan Nizamülmülk, Ebu Nasr Kündürî gibi hiçbir zamanda hiçbir devlete nail olmamış bir veziri Sultan'ın malına mülküne tasarruf ettiği yalanyla şehit etti, ortadan kaldırdı. Bugün zalimler ve zorbalarla işbirliği yapıyor. Ebu Nasr vaktinde on dirhem vergi alınıyor ve hazineye gidiyordu. O [Nizamülmülk] elli dirhem alıyor ve yarım dirhem bile Sultan'a gitmiyor. Küçük bir kısmını işbirliği yaptığı zorbalara veriyor, kalanını kızlarına, oğullarına ve damatlarına sarf ediyor. Memleketin her tarafında kerpiç ve çamur imaretle para zayi ettiği âlemin malumudur. Hacı Ebu Nasr oğlu ve kızına hangi gün bir dinar vermiş, tahtaya ve çamura para sarf etmiştir? Bu zamanın insanların bu âcizlikten kurtulmaya hiç ümidi yoktur. Eğer bazı kimseler çaresizlikten kendi canlarına kıyar veya zalimlerden bir ikisini def ederlerse mazurdurlar.

Vaqt-i zarûret çu nemâned gorîz

Dest begîred ser-i şemşîr-i tîz

Zaruret vaktinde kaçacak yer kalmayınca

Keskin kılıç elle tutulur

Hasan Sabbah'ın bir kimseyi kandırıp bu işleri yaptırması ne mümkündür. Dünyada takdir-i ilahî olmaksızın hangi iş vuku bulabilir?

«Bu türlü hareketleri terk et. Yoksa harap ederim.» buyurmuşlar. Ben, Hasan'dan Sultan'ın reyinin hilâfına iş sadır olacak, nezübillah! Lakin bir hizip bu kulu talep ediyor. Hileyle burayı [Alamut'u] ele geçirdim ve halimi Sultan'a bildirebilmek için kendime sığınak yaptım. Hasımlarım vazgeçerse Sultan'ın kapısına gelirim ve kalan kulların sırasına geçerim. Sağlıkta dünya ve düşkünlükte ahiret işlerini Sultan'a söylerim. Yoksa benden bunun hilâfına bir şey sadır olursa ve Sultan'ın emrine tâbi olmazsam yakında ve uzaktaki halk bana serzeniş ve ta'n ederler. Kendi efendisine muhalefet etti ve «Ey müminler! Allah'a, Resul'e ve âmirler itaat edin.» ayetinin saadetinden mahrum kaldı, derler. Düşmanlarımın Sultan'ın katında hürmet ve itibarı artar. Hakkımda iftiralar uydururlar. Din ve davet hakkındaki iyilikler halk arasında fenalık diye yayılır. İyi adımı fenaya çıkarırlar. Hakkımda birçok kötülükler yapan Nizamülmülk'e rağmen Sultan'ın hizmetine gelirim Nizamülmülk'ten yana ferah olsam bile Sultan Abbasilere bağlı kaldıkça ve onların emrinden çıkamadıkça beni talep etmeye çalışacaklar. Mısır'a gittiğim vakit beni ele geçirdiler. Ardımdan Mısır'a pek çok adam yolladılar. Bana kast etmek için Emirü'l-Cüyüş'a hizmet ettiler. Hak Halife Mustansır billah'ın inayeti olmasaydı o vartada helak olmuşum. Ondan sonra Emirü'l-Cüyüş beni Frenk

¹⁷ Bu kısım *Mecâlisü'l-Müminîn*'de yoktur. bkz. *Mecâlisü'l-Müminîn*, s. 313; Felsefi, s. 421.

küffarını davet etmek için deniz yoluyla gönderdi. Ulu Tanrı'nın yardımıyla o vartadan kurtuldum. Birkaç yıl nice zahmet ve meşakkatler çekerek Irak'a düştüm. Beni yakalamaya çalışıyorlardı. Bugünse bu makama [Alamut'a] vardım ve Alevi halifelerin¹⁸ davetini açıkladım. Taberistan, Kuhistan ve Cibal'da birkaç kale ele geçirdim. Refiklerden, müminlerden, Şiilerden ve Alevilerden birçok kişiyi etrafımda topladım. Abbasiler benden hayıflanıyor ve korkuyorlar. Sultan'ın mübarek mizacını bana karşı ediyorlar. Canıma kast ediyorlar, Sultan'dan beni talep edebilirler. O vakit işlerin ne şekilde olacağı malum değildir, kötü şeyler meydana gelebilir. Sultan onların icabetine iltimas ederse mezheb-i mürüvvette [İsmaililik] mazur olmaz. Eğer iltimas etmezse bazı cahiller “Omuz üstünde gâşiye taşımak ve atın önünde yaya gitmek niyeydi, Hasan Sabbah'ı vermemek niye?” diye Sultan'a dil uzatırlar¹⁹. İki taraf arasında atışma ve mukavemet olması muhtemeldir. Bu kayabaşı [Alamut] meselesine gelince: Alamut'un burcu göğün burçlarından olsa yere indiririm, buyurmuşsunuz. Bu kayada oturanların uzun müddet kendi ellerinden çıkmayacağına itimatları vardır²⁰. Bu Allah'ın inayetiyle ilgilidir. Şimdi ben bu köşede oturmuş, farz ve sünneti yerine getiriyorum. Tanrı ve Peygamber'den Sultan ve devlet erkânının doğru yola gelmesini diliyorum. Ulu Tanrı bir gün onları hak dine getirsin, Abbasilerin fesadını halktan kaldırsın. Eğer Sultan din ve dünya saadetine kavuşursa İslam Sultanı Muhammed²¹ Gazi'nin –Allah rahmet eylesin– onların şerrini def ettiği ve Tirmizli Seyyid Alâü'l-mülk Hüdavendzade'yi getirip hilâfete oturttuğu gibi Sultan da bu işe kalkışsın. Bu büyük işi yapsın ve Ulu Tanrı'nın kulları arasından onların şerlerini kaldırsın. Yoksa bir zaman gelir ki adil bir padişah gelir, bu işi yapar ve Müslümanları onların cevrinden kurtarır. Ve's-selâmu alâ meni't-tebea'l-hudâ²².

Sonuç

Bu mektupların sahih olmadığının delilleri şunlardır:

1) İbnü'l-Cevzî, Melikşah – Hasan Sabbah münasebetinden bahsederken Melikşah'ın ona elçi göndererek tehdit ettiğini fakat Hasan Sabbah'ın buna mektupla cevap vermediğini yazmıştır. Hasan, fedailerine “Kim Mevla'sına gitmek ister?” diye seslenince Melikşah'ın elçisi onun Melikşah'a elçi göndereceğini sanmış, halbuki o, seçtiği fedaiye “Kendini öldür!” deyince bıçağını çekip kendi boğazını kesmiş, bir diğeri de kaleden aşağı atlamıştır. Hasan, elçiye dönerek “İşte cevabım bu!” demiştir²³.

¹⁸ Yani Fatımiler. “Alevi” terimi bugünden farklı olarak Ali soyundan gelenleri ifade ederdi, bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Alevî”, *DİA*, C. 2, s. 368-369.

¹⁹ Gâşiye (eyer örtüsü) taşımak itaat alametiydi. Selçuklu sultanlarının hürmeten Halifelerin gâşiyasını taşıdığı malumdur. bkz. Erdoğan Merçil, “Gâşiye”, *DİA*, C. 13, s. 398-399; Erdoğan Merçil, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007, s. 183-192.

²⁰ Alamut'a “beldetü'l-ikbal” deniyordu bkz. Farhad Daftary, *İsmaililer*, Alfa, İstanbul 2017, s. 485.

²¹ Felsefi ve Sâbitî'de “Mahmûd” şeklinde geçer.

²² Taha Suresi, 47: “Selam hidayete tâbi olanadır.”

²³ İbnü'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, Farsça trc. Ali Rizâ Zekâvefî Karagözlü, Dânişgâh-i Tehran, Tahran 1368; İbnü'l-Cevzî'den naklen İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Türkçe trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, C. 12, s. 310-311; Samira Kortantamer, “Arap Kaynaklarına Göre Selçuklular”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 1993, s. 245.

2) Mezkur mektupta Hasan'ın babasının Şâfî olduğu ve kendisinin de 4 yaşından 14 yaşına kadar bu mezhebe bağlı olarak ilim tahsil ettiği yazılıdır. Halbuki kaynaklarda 12 İmam Şia'sına bağlı olduğu ve 7 yaşından 17 yaşına kadar bu mezhebe bağlı olarak ilim tahsil ettiği kayıtlıdır²⁴.

3) Hasan Sabbah'a ait olduğu iddia edilen mektupta bir asır sonra yaşayan Sa'dî-i Şirazî'nin Gülistan'ına ait bir şiir vardır²⁵. Mehmed Şerefeddin ve Nasrullah Felsefî bunu Sa'dî'nin beyti başkasından almış olabileceği şeklinde tevil etse de şimdiye kadar bu beyte Sa'dî'den önceki bir şairde rastlanmamıştır.

4) Yine aynı mektupta “Sultan Muhammed Gazi”nin “Tirmizli Seyyid Alâü'l-mülk Hüdavendzade”yi halife yaptığı söylenmektedir. Mektubun nâşiri Mehmed Şerefeddin bu kişileri tespit edememiş, Muhammed'in Mahmud şeklinde de okunabileceğini söylemiştir. Nitekim Felsefî ve Sâbitî neşirlerinde “Mahmud” şeklindedir. Halbuki burada kastedilen sultan, Muhammed Harezşah'dır²⁶. O da Hasan Sabbah'tan iki asır sonra yaşamıştır. Sâbitî, Sa'dî'nin beytinin de Tirmizli seyyid kısmının da sonradan müstensihlerce eklendiğini düşünmektedir. Fakat “eklemeler”den müstağni bir nüsha ortada yoktur.

5) Bu mektup metinleri çok muahhar devre ait Şîî müelliflerin kitaplarında yer almaktadır. Baburlularda kadılık yapan ve Şîî olan Nurullah Şûsterî (ö. 1610) *Mecâlisü'l-Müminîn*'de bu mektupları derc etmiştir. Eserin telif maksadı Şia mezhebinin Safevîler'le birlikte doğduğuna dair iddialara karşılık vermektir ve müellifin bu kitap yüzünden katledildiği rivayet edilmektedir²⁷.

Safevî Şahı II. Abbas'ın cülusunda (1642) tamamlanan Haydarbek İvoğlu'na ait *Nüsha-i Câmia-i Mürâselât-ı Ulû'l-Elbâb* adlı münşeat mecmuasında da bu mektuplar yer alır²⁸. Osman Turan bu mecmuanın başında bulunan Alp Arslan, Melikşah ve Nizamülmülk'e ait mektupların sahte olduğunu belirttiği hâlde Melikşah—Hasan Sabbah yazışmasının mecmuadaki varlığını es geçmiştir²⁹. Mecmuada Selçuklulara ait diğer mektupların uydurma olması bu mektuplara da şüpheyle yaklaşmak için bir diğer sebeptir.

Mehmed Şerefeddin'in kullandığı Halis Efendi Kütüphanesi'nde bulunan münşeat mecmuasını, İstanbul Üniversitesi'ne intikal ettiği ve numarası değiştiği için görmek maalesef mümkün olamadı. Mehmed Şerefeddin ise mecmua hakkında yeterli bilgiyi vermemiştir. Fakat bunun da muahhar devre, muhtemelen Safevîler devrine ait bir mecmua olduğu

²⁴ Lewis, *Haşhaşiler İslam'da Radikal Bir Tarikat*, Türkçe trc. Kemal Sarısözen, Kapı Yayınları, İstanbul 2014, s. 72-73.

²⁵ Muslihiddin Sa'dî, *Kolliyât-i Sa'dî*, tsh. Muhammed Ali Furûğî, İntişârât-i Hermes, Tahran 1385, s. 17; Şeyh Sadi-i Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, Türkçe trc. Kılıslı Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, İstanbul 1980, s. 306, 322.

²⁶ Tirmizli Seyyid Alâü'l-mülk'ün halife ilan edilmesi hakkında bkz. İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 217.

²⁷ Seyyid Nûrullah Şûsterî, *Mecâlisü'l-Müminîn*, Kitâbforûşî-i İslâmiyye, Tahran 1377, C. 2, s. 310-316. Şûsterî ve eseri hakkında Ahmet Özel, “Şûsterî”, *DİA*, C. 39, s. 277-279.

²⁸ İvoğlu ve eseri hakkında Charles Rieu, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, 1879, C. 1, s. 388-391.

²⁹ Turan, s. 214, d.n. 53.

düşünülebilir. Mukayese sonucunda bu metnin İvoğlu varyantıyla değil, fakat *Mecâlisü'l-Müminîn*'deki metinle örtüştüğü görülmektedir.

Tarihi vesikalara sonradan eklemeler yapıldığına dair misaller vardır³⁰. Burada da bu ihtimal olabileceği gibi, metin tamamen uydurma da olabilir. Kafesoğlu ve daha ihtiyatlı şekilde Lewis de uydurma olduğu fikrindedir³¹. Elimizdeki veriler bu mektupların 16. yüzyıl sonunda ortaya çıktığını, Melikşah'a atfedilen mektup orijinal olsa bile en azından Hasan Sabbah'a atfedilen mektubun orijinal olmadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ayşe Atıcı Arayancan, *Dağın Efendisi Hasan Sabbâh ve Alamût*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2012

Atıcı, Ayşe, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Batıni Hareketi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005

Âzâd, Abdurrahman Seyf, *Târîh-i Hulefâ-yi Fâtîmiyye*, Neşriyât-i İdâre-i Mecelle-i Îrân-i Bâstân, Tahran 1382/1962

Daftary, Farhad, *İsmaililer*, Alfa, İstanbul 2017

Daftary, Farhad, “Hasan Şabbâh”, *Encyclopaedia Iranica*, C. XII, Fasikül 1, s. 34-37

Felsefî, Nasrullah, “Çehâr Nâme-i Târîhî Ez Se Merd-i Bozorg-i Târîh”, *Çend Maqâle-i Târîhî ve Edebî*, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tehran, Tahran 1342, s. 415-425

Floor, Willem, “Şadr”, *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/sadr>

Hodgson, M. G. S., “Hasan-i Sabbah”, *EI²*, C. III, s. 253-254

Horovitz, J., “Abbase”, *IA*, C. I, s. 17

Hourcade, B., “Alamût”, *Encyclopaedia Iranica*, C. I, Fasikül 8, s. 797-801

İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblis*, Farsça trc. Ali Rizâ Zekâvetî Karagözlü, Dânişgâh-ı Tehran, Tahran 1368

İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, Türkçe trc. Abdülkadir Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, C. 10

İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Türkçe trc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, C. 12

Kafesoğlu, İbrahim, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014

Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmsahlara Devleti Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 2000

Kortantamer, Samira, “Arap Kaynaklarına Göre Selçuklular”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 1993, s. 239-254

Lewis, Bernard, *Haşhaşiler İslam'da Radikal Bir Tarikat*, Türkçe trc. Kemal Sarısözen, Kapı Yayınları, İstanbul 2014

³⁰ Mesela Karakoyunlu İskender'in Çelebi Mehmed'e mektubunda bkz. Faruk Sümer, *Kara Koyunlular*, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 1-2.

³¹ İbrahim Kafesoğlu, *Büyük Selçuklu İmparatoru Sultan Melikşah*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2014, s. 143; Lewis, a.g.e., s. 71. Marshall Hodgson ve Farhad Daftary gibi İsmaili tarihi araştırmacılarının çalışmalarında bu mektuplaşma meselesine rastlayamadık.

- Mecmûatü'l-Vesâiki'l-Fâtımiyye*, haz. Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Mektebetü's-Sakâfetü'd-Dîniyye, Kahire 1422/2002
- Mehmed Şerefeddin [Yaltkaya], "Fatımiler ve Hasan Sabbah", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Teşrinisani 1926, S. 4, 38-44
- Merçil, Erdoğan, "Gâşiye", *DİA*, C. 13, s. 398-399
- Merçil, Erdoğan, *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2007
- Muslihiddin Sa'dî, *Kolliyât-i Sa'dî*, haz. Muhammed Ali Furûğî, İntişârât-i Hermes, Tahran 1385
- Özaydın, Abdülkerim, "Hasan Sabbah", *DİA*, C. 16, s. 347-350
- Özaydın, Abdülkerim, "Alamut", *DİA*, C. 2, s. 336-337
- Rajput, Ali Mohammad, *Hasan-i-Sabbah His Life and Thought*, Xlibris Publishing, 2013
- Rieu, Charles, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the British Museum*, 1879, C. 1
- Sâbitî, Seyyid Ali Müeyyid, *Esnâd ve Nâmehâ-yi Târîhî*, Kitâbhâne-yi Zuhûrî, Tahran 1344
- Seyyid Nûrullah Şûsterî, *Mecâlisü'l-Müminîn*, haz. Seyyid Ahmed Abdumenâfi, Kitâbfurûşî-i İslâmiyye, Tahran 1377, C. 2
- Şeyh Sadi-i Şirazi, *Bostan ve Gülistan*, Türkçe trc. Kilisli Rıfat Bilge, Meral Yayınevi, İstanbul 1980
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013
- Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 2014

EK:

MEKTUPLARIN METİNLERİ (Seyyid Nûrullah Şûsterî, *Mecâlisü'l-Müminîn*, haz. Seyyid Ahmed Abdumenâfi, Kitâbfurûşî-i İslâmiyye, Tahran 1377, C. 2, s. 310-316)

رقعه این است تو که حسن صباحی دین و ملت تازه پیدا کرده و مردم را میفریبی و بر
والی روزگار بیرون می آوری و بعضی مردم جهال جبال را بر خود جمع کرده و سخنان ملازم
طبع ایشان میگوئی تا ایشان میروند و مردم بی محابا بکار میزنند و بر خلفای عباسی که
خلفای اسلامند و قوام ملک و ملت و نظام دین و دولت ایشان مستحکم است طعن میکنی باید

که از این ضلالت بگذری و مسلمان شوی و الا لشکرها تعیین فرموده‌ایم موقوف بآمدن تو یا جواب خواهیم بود.

زنهار زنهار که برجان خود و برجان متابعان خود رحم کند و خود را و متابعان خود را در ورطهٔ بلا نیندازد و باستحکام قلاع مفرور نشود و حقیقت داند که اگر قلمهٔ او که الموتست برجی از بروج آسمان باشد بعنایت ایزد سبحانه و تعالی با خاک یکسان کنیم.

جواب حسن این است چون صدر کبیر ضیاءالدین خاقان بدین گوشه رسید و مثال سلطانی را رسانید مورد آنرا عزیز داشتم و مثال سلطان را بر سر و چشم نهادم و بدانکه سلطان این بنده را یاد فرموده بود سر مفاخرت بایوان کیوان رسانیدم.

اکنون شرحی از احوال و اعتقاد خود باز مینمایم و امید میدارم که احوال من بندگان درگاه سلطان اصفا نمایند و در آن باب فکری کنند و در کار من بارکان دولت که خصمی ایشان با من سلطانرا ظاهر است بتخصیص نظام‌الملک مشورت نفرمایند بعد از آن هرچه رای جهان آرای از سخنان من در دل قرار گیرد و بتحقیق پیوند بر آن مزید شود و از آن گزیری نباشد و اگر من که حسنم از آن بگردم از دین مسلمانان برگشته باشم و برخدای تعالی و پیغمبر بحق عاصی شده فاما اگر سلطان بامن و در کار من بسخن خصمان بی عنایت شود هر آینه مرا نیز اندیشه کار خویش باید کرد.

مرا که خصم قوی در برابر است که حق را در محل باطل فرا تواند نمود و باطل را بموضع حق تواند نشانید و این چنین بسیار کرده‌اند و در حق بنده نیز این حال واقع شده و شاید که بر رای سلطان پوشیده نمانده باشد و اکنون اول بنده آنست که پدرم مردی بود مسلمان در مذهب امام شافعی مطلبی چون سن من بچهار سالگی رسید مرا بمکتب فرستاد و بتحصیل علوم مشغول گردانید و من از ایام چهار سالگی تا عنفوان چهارده سالگی در انواع علوم ماهر شدم خاصه در علم قرآن و حدیث بعد از آن مرا درد دین پیدا آمد و در کتب شافعی در فضیلت فرزندان پیغمبر ص و امامت ایشان روایت بسیار یافتم زمام خاطر من بدان طرف میل نمود و دایم در جستجوی امام وقت بودم تا کار من بواسطهٔ تکلیف حکام روزگار بدان رسید که در میان کارهای دنیا آنرا بزرگ می‌شمرند افتادم و از آن جدو هوس مرا فراموش گشت و تمام دل بر کار دنیا و خدمت بمخلوق نهادم و کار خالق را با پس و پشت انداختم حق تعالی از من آن کار نپسندید خصمان بر من گماشت تا مرا باضطرار از آن کار بیرون انداختند و من گریزان شدم و در شهرها و بیابانها می‌گشتم و جلالت و زحمت بسیار بروی من رسید چنانچه بر

رای سلطان پوشیده نمانده باشد احوال من و نظام الملک چون حق تعالی مرا سلامت از آن ورطه بیرون آورد دانستم که دل بر کار مخلوق نهادن و کار خالق بپس و پشت انداختن جز این نمر ندهد مردانه وار بکار دین و طلب آخرت برخواستم و از ری ببغداد شدم و مدتی در آنجا مقام داشتم و احوال و اوضاع آنجا را دانستم تفحص حال خلفا کردم و پیش و ایان دین مسلمانان خلفای عباسی را از مرتبه مروت و فتوت مسلمانی بیرون یافتم چنانچه دانستم که اگر بنیاد مسلمانی و دینداری بر امامت و خلافت ایشانست کفر و زندقه از آن دین بهتر باشد و از بغداد بمصر شدم خلیفه بحق امام مستنصر آنجا بود و فتیش حال او کردم خلافت او را از خلافت عباسیان و امامت او را از امامت ایشان برحق تر داشتم بدو اقرار آوردم و از خلافت عباسیان بکل الوجوه بیزار شدم و خلفای عباسی از احوال من واقف شدند و در طلب من بنده کس فرستادند تا مرا در راه بگیرند حق تعالی مرا از آن ورطه خلاص داد و سلامت بمصر رسیدم.

بعد از آن خلفای عباسی سه استر وارزیر با میرالجیوش که امیر عساکر مصر بود فرستادند و مالهای دیگر بپذیرفتند که حسن صباح یاسر او را بفرستند چون عنایة المستنصر بالله که خلیفه بحق و امام مستقر است شامل احوال من بنده بود از آن ورطه خلاص یافتم.

چون خلفای عباسی امیرالجیوش را بر من اغالیده بودند مرا نامزد کرد تا بروم کفار فرنک را دعوت کنم آن احوال بسمع مبارک آن امام رسید مرا در پناه خویش گرفت و بعد از آن منشور داده فرمودند که بدانچه دانم و توانم مسلمانان را با راه راست آرم و از امامت خلفای مصر و حقیقه ایشان بیا گاهانم و اگر سلطانرا سعادت «اطعیوالله و اطعیوالرسول و اولی الامر منکم» در طالع باشد هر آینه از سخن من نگذرد و همچنانکه سلطان محمود غازی سبکتکین بدفع و وقمع ایشان برخواست برخیزد و شر ایشان از میان مسلمانان کفایت کند والا روزگاری آید که کسی این کار کند و آن نواب ذخیره نهد.

دیگر آنکه فرموده اند که دین و ملت نو پیدا کرده

نعوذ بالله من که حسنم دین و ملت نو پیدا کنم و این دین که من دارم در وقت رسول ﷺ صحابه را همین دین و مذهب بوده تا قیامت مذهب راست این است و این خواهد بود و اکنون دین من دین مسلمانست اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله.

مرا بدنیا و کار او هیچ التفاتی نیست این کار که میکنم و این گفتگو که میگویم خالصاً مخلصاً از برای دین حق میکنم و اعتقاد من آنست که فرزندان پیغمبر ﷺ بخلافت پدر خود از فرزندان عباس نیکو زندگانی باشند لایق تر و برحق تر و اگر تو که سلطان ملک شاهی

روا داری که بعد از این زحمت و مشقت که بتو رسیده است سه کرة از اقصای مغرب تا باقصای مشرق و از مجاری قطب شمال تا باقصای هندوستان لشکر کشیده و مملکت بدست آورده و امروز این مملکت در دست پسران هرون باشد و پسران تو گرد جهان هر کجا از ایشان خبری یابند بقتل رسانند خلافت ایشان نیز روا باشد.

فکیف که فرزندان عباس کسانی اند که من آنچه از فساد ایشان مشاهده کرده‌ام شمه خواهم گفت که در هیچ دین و مات هرگز هیچکس روانداشته است و روا ندارد و اگر کسانی باشند که از حال ایشان واقف نباشند و بدیشان اعتقاد و اعتماد کنند و خلافت ایشان حق دانند من که از کار و حال ایشان واقف شده‌ام چگونه روا دارم و ایشانرا بحق دانم و اگر حضرت سلطان بعد از این که بر این حال واقف شود بقصد و دفع ایشان بر نخیزد و شر ایشان از میان مسلمانان کوتاه نکند نمیدانم تا در قیامت در وقت سؤال چگونه جواب دهد و نجات چگونه باشد تا بوده‌ام دین من این بوده و تا باشم خواهد بود و انکار این کار نداشته و ندارم.

خلفای اربعه و عشره مبشره را بلکه دوستی ایشان در دل من نیک متاب بوده است و هست و خواهد بودن و هیچ دین نو پیدانکرده‌ام که نداشته‌ام و هیچ مذهبی ننهادم که پیش از من نبوده است این مذهب که من دارم در وقت رسول صلی الله علیه و آله صحابه راهمین دین و مذهب بوده است و تا قیامت راه راست همین است و همین خواهد بود.

آمدیم بر سر این سخن که من و اتباع من بر بنی عباس طعن کرده‌ایم هر کس که مسلمان باشد و از دین و دیانة آگاه باشد چگونه طعن و تشنیع نکند بر قومی که بدایة و نهایت ایشان بر تزویر و تلیس و فجور و فساد بوده و هست و خواهد بود هر چند واقعات و احوال ایشان بر همه جهانیاں ظاهر است اما بر سیل اجمال می گوئیم تا مرا بر حضرت سلطان حجت باشد اول از کار ابو مسلم در آیم که چنان مردی چندان کوشش نمود و زحمت اختیار کرد تا دست استیلاء ظلمه بنی مروان از هرق دماء و اخذ اموال مسلمانان کوتاه گردانید و لعنت که لایق حال ایشان بود و بر خاندان پاک پیغمبر صلی الله علیه و آله می کردند بر انداخت و جهانرا بعدل و انصاف بیاراست چندین هزار از اولاد پاک پیغمبر صلی الله علیه و آله در اطراف و اکناف عالم شهید کردند و جمع منزوی که در گوشها و ویرانها بمانده بودند خود را از لباس سیادت بیرون کشیدند تا جان بر کنار انداختند و نشدند و نیستند که بشرب مدام و زنا و اغلام مشغول بودند و بدین روزگار فساد ایشان بجائی رسید که هرون را که افضل و اعلم ایشان بود دو خواهر بود یکی را در مجلس شراب باخود حاضر میکرد و ندمای خود را از دخول در آن مجلس منع نمیکرد تا جعفر بیهی که یکی از مقیمان مجلس او

بود با خواهر او فساد کرد و او را از اوپسری شد و پسر را از هرون پنهان داشتند تا آن سال که هرون به حج شد پسر را در آنجا بدید جمعرا همانجا بکشت و خواهر دیگر محسنه نام خرد تر بود و در حسن و جمال بکمال هرون را بنخود نزدیک کرد و میان ایشان فساد واقع شد. ولطفه مشهور است که بعد از وفات هرون امین که پسر هرون بود این محسنه را که عمه او بود با او فساد کرد و تصور امین آن بود که این محسنه بکر باشد نبود امین پرسید که عمه تو مگر بکر نبودی چه حال است محسنه در جواب گفت بدرت در بغداد کرا دختر گذاشته که مرا خواست گذاشت.

دیگر بزرگی چون ابوحنیفه کوفی رکن بود در ارکان مسلمانی بفرمود تا صد تازیانه بزدند و چون منصور حلاج مقتدائی را بر دار کشید و اگر از کردار و اعمال ایشان بر شمارند عمر آدمی بدان نرسد ایتنان خلفای راشدین و ایتنان ارکان مسلمانی که قوام ملک و ملت و نظام دین و دولت بدیشان است! اگر من یا غیری در حق ایشان طعن کنیم یا در ایشان عاصی شویم انصاف باید داد که محق باشد یا مبطل رسید کار بآنکه جهال را فریفته ام تا در قصد کسان میشوند این معنی بر ارباب بصیرت روشن است که هیچ چیز از جان شریفتر نیست و هر کسی از سر جان بر نخیزد خاصه بسخن چون من کم بضاعتی و کمی تواند بود که من متصدی چنین کاری شوم از حدود خراسان جمعی از غلامان سلطان و گماشتگان نظامی و ارباب معاملات از طریقی که پیشتر از این در میان مسلمانان رسم و عرف بود منحرف گشته اند و بعضی بعورات مسلمانان و حرم زهاد و عباد دست درازی میکنند و هر چند که مردم صاحب واقعه مستغاث بارکان دولت میشوند هیچکس بغور نمی رسد بلکه برداخواه می آید نظام الملك کدخدای ملکست خواجه چون ابونصر کیدری را که در هیچ عهد در پیش هیچ پادشاه در هیچ ملک چنان کدخدای پای در میان کار نهاده بود بتزویر آنکه در مال سلطان تصرف میکند شهید کرد و از میان برداشت امروز ظلمه و عوانانرا با خود همکار کرده از جهة آنکه در وقت خواجه ابونصر ده درم میگرفت و بخزانه میرساند و او پنجاه درم میگردد و نیم درم بوجه کار سلطان نمیکند و محقری بعنوان که همکاران اویند میگذازد و باقی بخرج دختران و پسران و دامادان خود میکند و آنچه بعمارت خشت و گل بر اطراف مملکت ضایع میکند اظهر من الشمس است کجا بود خواجه ابونصر را پسر و دختر کدام روز یکدینار صرف کرد بچوب و گل مردم روزگار را در حین عجز و فروماندگی بهیچ بلب امید نجات نیست اگر بعضی از سر اضطرار بترك جان خود بگویند و دفع یکی یا دو از این ظلمه کنند دور

نباشد و اگر کشند معذور باشند .

« شعر »

وقت ضرورت چو نماید گریز دست بگیرد سر شمشیر تیز
 حسن صباح را بر این قضا یا چه مدخل و چه احتیاج که کسی فریبد و کدام کار خود در
 دنیا بوقوع پیوندد که نه تقدیر آسمانی بر آن ملحق گشته باشد فاما آنکه فرموده اند که اگر
 ترك این نوع کنند فبها والا بخرابی او اشارت فرمایم نعوذ بالله که از من که حسنم کاری صادر
 شود که خلاف رأی بندگان سلطان باشد فاما چون قومی هستند و در طلب من بنده بهمت کوشش
 میکنند بحیله این کوشه بدست آورده ام و پناه خود ساخته و بساکنی حال خود انهای درگاه
 سلطان کنم و بعد از آنکه از کار خصمان حاصل روی بدرگاه سلطان آورم و در سلك باقی
 بندگان منخرط کردم آنچه از دست من بر آید در بهبود کار دنیا و بس افتاد کار آخرت سلطان
 را بگویم والا که از من بخلاف این صادر شود و متابعت امر سلطان نکنم مرا در دنیا سرزنش بود
 و از دور و نزدیک خلق را بر من طعن رسد و گویند خلاف والی خود کرد و از سعادت اطیعوا الله
 و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم بی بهره ماند و خصمان مرا بدرگاه سلطان آبرو و حرمت
 افزایش و در حق من چیزها افترا کنند که من از آن بی علم باشم و هر نیکویی که از من در دین
 و دعوت صادر گردد بیدی در میان مردم شهرت دهند و نام نیک مرا بد کنند و اگر من با وجود
 خصمی نظام الملك و آنکه در حق من بسیار جور کرده و میکند بخدمتکاری سلطان پیش آیم و
 دل از کار نظام الملك فارغ دارم چون متابعت عباسیان را سلطان میباید کرد و از فرمان گزیر
 میسر نمیشود و منازعت ایشان سلطان را معلوم است و آنکه در طلب من چه سعی میکردند تا
 در آن وقت که بمصر رفتم مرا بدست آوردند بعد از آن در راه بر من دست نیافتند و در عقب
 فراوان مال بمصر فرستادند و امیر الجیوش را خدمتها کردند تا او قصد من کرد و گرنه عنایت
 المستنصر بالله باشد وی که خلیفه بحق است در آن ورطه فرورفتی و آخر بان رسید که امیر الجیوش
 مرا با فرنگیان بر راه دریا نامزد فرنگ کرد که آنجا رو و کفار فرنگ را دعوت کن بفضل
 خدای تعالی از آن ورطه خلاص یافتم بعد از آن زحمت و مشقت بسیار که در چندین سال بمن
 رسید بهراق افتادم و ایشان در طلب من همچنان سعی مینمودند امروز که من بدین مقام رسیدم
 و دعوت خلفای علوی ظاهر کردم و چند دستگاه در طبرستان و قهستان و جبال بدست آوردم و
 مردم بسیار از رفیقان و مونسان و شیعه علویان بر من جمع میشدند و عباسیان بهمه نوع از من
 خائف و ترسانند هر آینه مزاج مبارک سلطان بر من متغیر گردانند و در قصد و نقصان بجان کوشند

و ممکن که مرا از سلطان طلب دارند آن هنگام معلوم نیست که کار چگونه دست دهد و بهرگونه که دست دهد خالی از شغتی نباشد اگر سلطان اجابت التماس ایشان کند بر زینهار ایفا نکرده باشد و در مذهب مروت معذور نباشد و اگر اجابت التماس ایشان نکند بعضی از جهال که بخلافت ایشان میگویند زبان تشنیع بسططان دراز کنند که غاشیه بردوش انداختن و در سراسب پیاده رفتن چه بود و نادادن حسن صباح چه و بحتمل که میان جانین بمکاوحت و مقاومت انجامد و نتوان دانست که تا آخرها چه آید اما حدیث این سرسنگ را که فرموده اند که اگر برجی از بروج آسمان باشد بر زمین آوریم و در این معنی مقیمان این سرسنگ را از سخن محق روزگار وثوق هست که بمدتهای دراز دست ایشان بدر نخواهد شد کار آن تعلق بعنایة اله دارد و حالا من که در این گوشه نشسته‌ام آنچه بر من فرض و سنت گردانیده اند بجا می‌آورم و از خدا و پیغمبر در می‌خواهم تا سلطان و ارکان دولت براه راست آیند و خدای تعالی ایشان را دین حق روزی کند و فساد و فسق عباسیان از میان خلق بردارد و اگر سلطان را سعادت دین و دنیا همراه بود همچنانکه سلطان اسلام محمود غازی رحمه الله را این کار آمده بود بدفع شرایشان برخاسته و از ترمذ سید علاء الملک خداوند زاده را بیاورد و بخلافت بنشاند سلطان نیز باین کار برخیزد و این کار بزرگ یار کفایت شود و شرایشان از میان بندگان خدای تبارک و تعالی کم گرداند و الا روزگار باشد که پادشاه عادل ما بروی کار آید و این کار بکند و مسلمانانرا از جور برهاند والسلام علی من اتبع الهدی